

Česká příbuzenská terminologie v diaspoře: případ Vojvodovo (Bulharsko)

Lenka Jakoubková Budilová Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Czech kinship terminology in diaspora: the case of Vojvodovo (Bulgaria)

Abstract: The article discusses Czech kinship terminology in a group of Czech-speaking protestants who lived in the village of Vojvodovo (Bulgaria) in the years 1900–1950. The author uses data from the re-emigrants from Vojvodovo, who settled after 1950 in the border regions of Czechoslovakia, and from their descendants. Kinship terminology is analysed in categories of nuclear family, further collateral relatives, more distant relatives, affines and the extension of kinship terms. On the basis of a structural analysis of kinship terminology of the Vojvodovo Czechs, the author argues that it is possible to speak about a correlation between the kinship terminology used and the type of kinship reckoning or the size and structure of the family households. No significant influence of Bulgarian on the Czech kinship terminology of the Vojvodovo Czechs has been recorded.

Key words: Czech kinship terminology; Vojvodovo; Czechs in Bulgaria; cultural transmission; cultural heritage; Bulgarian kinship terminology

Klíčová slova: česká příbuzenská terminologie; Vojvodovo; Češi v Bulharsku; kulturní přenos; kulturní dědictví; bulharská příbuzenská terminologie

V následujícím textu se zaměřím na analýzu české příbuzenské terminologie, kterou používali česky mluvící obyvatelé vesnice Vojvodovo v Bulharsku před rokem 1950 a jejich potomci po přesídlení do Československa. Budu věnovat pozornost základním příbuzenským termínům, terminologickému rozlišování „pokrevních“ a afinních¹ příbuzných, rozlišování různých stupňů „pokrevních“ příbuzných a extenzi příbuzenských termínů. Jako kategorie pro klasifikaci dat jsem zvolila „nukleární rodinu“, tedy termíny používané pro nejbližší příbuzné v orientační i prokreační nukleární rodině, „další kolaterální příbuzné“, kde analyzuji termíny pro sourozence rodičů a jejich potomky, stejně jako potomky sourozenců, „vzdálenější příbuzné“, kde se věnuji termínům pro vzdáleněji lineární i kolaterální příbuzné, a nakonec „afinní příbuzné“ (termíny pro osoby spřízněné prostřednictvím sňatku). Postupuji tedy v imaginárních soustředných kružnicích od Ega²,

¹ Afinní příbuzní jsou příbuzní prostřednictvím sňatku.

² Ego je osoba, z jejíž perspektivy se vytváří, resp. interpretuje daný rodokmen.

keré stojí v centru analýzy, přes bližší a vzdálenější příbuzné postupně až na samotný okraj poznaného (a rozeznávaného) příbuzenského světa. Poslední oddíl je věnován extenzi příbuzenských termínů neboli jejich použití nad rámec genealogicky vymezených vztahů. Z velké většiny se moje analýza bude týkat termínů *referenčních*, v některých odůvodněných případech (v nichž mám dostatek dat) také termínů *adresných*. Komparací s bulharskými příbuzenskými termíny se pokusím ukázat, zda a případně jaké vlivy z bulharštiny se dají ve vojvodovské příbuzenské terminologii vysledovat. Jako teoretický základ mi slouží analýzy příbuzenství vypracované v rámci americké kulturní antropologie, stejně jako dostupné jazykovědné práce věnované české příbuzenské terminologii.

Antropologické studium příbuzenské terminologie

Příbuzenská terminologie jako způsob klasifikace světa příbuzných je oblastí, jíž byla zejména v americké kulturní antropologii tradičně věnována velká pozornost. Tento zájem se táhne už od prací zakladatele disciplíny na americkém kontinentě, Lewise H. Morgana (1870), který do antropologie zavedl rozlišování *klasifikačních* a *deskriptivních* systémů příbuzenské terminologie, přičemž klasifikační systémy podle něj byly charakteristické pro primitivní společnosti, zatímco deskriptivní pro ty civilizované. Na Morganovo dílo navázala další generace antropologů, kteří se zabývali klasifikací jednotlivých příbuzenských termínů i terminologických systémů a také otázkou, zda je příbuzenská terminologie determinována spíše historickými kontakty mezi společnostmi, morfologií konkrétního jazyka, nebo charakterem sociální organizace dané společnosti. Alfred Kroeber (1909) pokračuje v této linii zájmu, tvrdí ovšem, že Morganovo rozlišení příbuzenských terminologií na klasifikační a deskriptivní systémy není dostačující, protože svým způsobem jsou klasifikační všechny systémy. Navrhuje raději používat osm základních kritérií pro klasifikaci jednotlivých příbuzenských termínů, např. rozdíl mezi generacemi, rozdíl mezi lineály a kolaterály nebo rozlišování mezi pokrevními a afinními příbuznými (Kroeber, 1909, s. 78–79).

Odlišnou klasifikaci příbuzenských terminologií předkládá Lowie (1928), který za jejich základ považuje způsoby rozlišování lineárních a kolaterálních příbuzných v první ascendenční generaci. První typ označuje jako *generační terminologii*: to je taková příbuzenská terminologie, v níž termín pro otce (F)³ splývá s termínem pro strýce (FB, MB) a označení pro matku (M) je totožné s termínem pro tety (MZ, FZ). Druhým typem příbuzenských terminologií podle Lowieho je tzv. *bifurkačně slučující* (*bifurcate merging*) terminologie, kde je otec (F) klasifikován společně se svým bratrem (FB), zatímco

³ V textu používám antropologické zkratky pro tzv. primární příbuzné (členy nukleární rodiny), odvozené z angličtiny: otec (F), matka (M), manžel (H), manželka (W), syn (S), dcera (D), bratr (B) a sestra (Z). Všechny další příbuzenské pozice lze označovat kombinací těchto písmen, např. FB (= father's brother), otcův bratr, či MBD (= mother's brother's daughter), dcera matčina bratra. Podrobněji viz Holy (1996, s. 32).

mateřský strýc (MB) má specifický termín a teta z matčiny strany (MZ) může být klasifikována stejně jako matka (M), zatímco teta z otcovy strany (FZ) má specifické označení. Třetím typem Lowieho příbuzenských terminologií je tzv. *bifurkačně kolaterální* (*bifurcate collateral*) terminologie, v níž jsou strýcové a tety z obou stran (FB, MB, FZ, MZ) terminologicky odlišováni od rodičů (F, M) a od sebe navzájem. Posledním typem je tzv. *lineární* terminologie, kde jsou podobně jako v předchozím případě strýcové a tety z obou stran (FB, MB, FZ, MZ) terminologicky odlišováni od rodičů (F, M), jsou však označováni stejným obecným termínem pro strýce či tetu (Lowie, 1928, s. 266).

Konkrétní způsoby analýzy příbuzenské terminologie navrhuje ve své práci další americký antropolog, George P. Murdock (1949, s. 97–98). Zavádí distinkci mezi příbuzenskými termíny *referenčními* (používanými při hovoru o příbuzném) a *adresnými* (používanými pro oslovení). Dále rozlišuje, na základě jazykové struktury, mezi příbuzenskými termíny *základními* (*father*), *odvozenými* (*grandfather*) a *deskriptivními* (*father's brother*). Poslední Murdockova klasifikace příbuzenských termínů zahrnuje příbuzenské termíny *denotativní* (označující pouze jednu kategorii, např. matka či bratr) a *klasifikační*, které pod jeden termín zahrnují různé kategorie osob, resp. různé příbuzenské pozice (např. český termín bratranec může zahrnovat pozici FBS, FZS, MBS i MZS). Kromě těchto kategorií analýzy jednotlivých příbuzenských termínů nabízí Murdock také klasifikaci typů příbuzenské terminologie, jichž rozlišuje šest: eskymácký, havajský, irokézský, súdánský, Omaha a Crow.⁴ Eskymácký systém příbuzenské terminologie podle něj odpovídá eskymáckému typu sociální organizace, pro nějž je typická monogamie, existence nezávislých nukleárních rodin, lineární terminologie pro strýce a tety, bilaterální extenze incestního tabu, přítomnost bilaterálních skupin, jako je *kindred*, a zároveň absence exogamních unilineárních skupin (Murdock, 1949, s. 223–227). Tento typ sociálního uspořádání a zároveň příbuzenské terminologie je pak obvykle uváděn jako charakteristický pro moderní západní společnost.

Velká diskuse se vždy odehrávala kolem otázky, zda – případně do jaké míry – jsou příbuzenské termíny odrazem sociálního uspořádání dané společnosti. Alfred Kroeber (1909, s. 82) například zastával názor, že příbuzenské termíny jsou determinovány primárně jazykovými faktory a pouze někdy, a to ještě nepřímo, jsou ovlivněny společenským kontextem. Edward Sapir (1916, s. 327) v podobném duchu tvrdil, že faktory determinující příbuzenské termíny jsou velmi komplexní a nelze je vysvětlovat pouze na základě sociologických faktů. Podobně Kroeberův žák Edward Gifford (1940, s. 193–194) uváděl, že příbuzenské terminologie jsou především jazykovými fenomény a představují archaické jádro, které sice odpovídá základní bázi sociální struktury, ale je rezistentní vůči změnám sociálních institucí, jako je například klanový systém. Odlišný názor zastával Rivers (1914, s. 19), podle něhož jsou rozdíly mezi různými příbuzenskými terminologiemi jednoznačně determinovány sociálními institucemi daných společenství. Obdobně argumentoval také Lowie (1929, s. 89): protože jazyk reprezentuje realitu, pak

⁴ V češtině je přehled Murdockových systémů příbuzenské terminologie dostupný v *Úvodu do kulturní a sociální antropologie* R. Murphyho (1998, s. 122–127).

podle něj také příbuzenské termíny, které souvisí se sociálními fenomény, musí tyto fenomény nutně odrážet. Naopak podle Murdocka (1949, s. 117) nemusí mít způsob klasifikace příbuzných v určité společnosti nutně vztah k povaze jejího jazyka.

Otázka vztahu příbuzenské terminologie a sociální organizace (společně se zájmem o vztah jazyka a kultury obecně) se vine americkou kulturní antropologií jako červená nit. Byť američtí antropologové ve 20. století již opustili evolucionistickou představu o tom, že příbuzenské termíny lze chápat jako „přežitky“ minulých vývojových období, řada z nich stále předpokládala korespondenci mezi příbuzenskou terminologií a sociální sférou. Například E. Sapir (1916) dokládal u severoamerických indiánských kmenů souvislost mezi rozšířeným levirátem a příbuzenskou terminologií. Skutečnost, že příbuzenská terminologie se proměňuje s určitým časovým odstupem po změně sociálních podmínek zase G. Murdock (1949, s. 118–119) označoval jako „kulturní zpoždění“ (*cultural lag*).

Ward Goodenough (1965) provedl podrobnou analýzu sémantických komponentů příbuzenské terminologie v americké angličtině („Yankee“). Rozdělil základní příbuzenské termíny do několika skupin: v první se nacházejí základní příbuzenské termíny (*father, mother, sister* aj.), které mohou být kombinovány s komponenty *step-, -in-law* a *foster* a vytvářet tak odvozené termíny. Druhou skupinu tvoří termíny jako *uncle, aunt, nephew, niece, grandmother* aj. Ty lze kombinovat s adjektivy *great (grand)* a tvořit tak potenciálně nekonečný soubor odvozených termínů označujících genealogickou vzdálenost od Ega. Ve třetí skupině se nachází termín *cousin* (bratranec/sestřenice), jež lze doplňovat číslovkami *first, second, third* (první, druhý, třetí) a výrazy *once/twice removed* (jednou/dvakrát posunutý/vyjmutý)⁵, označujícími genealogickou vzdálenost a zároveň generační posun vůči Egu. Čtvrtá skupina zahrnuje termíny *husband* (manžel) a *wife* (manželka) a označuje pouze afinní příbuzné. Pátá skupina zahrnuje obecné termíny označující předka či potomka. Ostatní kategorie se tvoří odvozeninami od výše uvedených termínů (např. *step-father, mother-in-law*). Jako diskriminační proměnné odlišující jednotlivé příbuzenské termíny identifikuje Goodenough (1965, s. 273–277) například stupeň genealogické vzdálenosti od Ega, generační rozdíly, linearitu a pohlaví (gender) druhého; analogicky potom analyzuje také terminologii pro afinní příbuzné.

David Schneider (1965) v reakci na Goodenougha doplňuje několik strategií americké příbuzenské terminologie, které jí dodávají flexibilitu a jistou „rozostřenost“ (např. princip slábnutí příbuzenských vazeb směrem od Ega). Goodenoughova analýza podle Schneidera (1965, s. 304–305) není analýzou příbuzenských termínů, ale sémantických domén, tedy způsobu, jak jsou příbuzenské pozice klasifikovány příbuzenskými termíny. Komponentová analýza vymezuje analytickou doménu jako způsob vytváření standardizovaného rámce, díky němuž je možné komparovat různé kultury. Ovšem sémantická doména „afinních příbuzných“ například u pozic FBW či MZH podle Schneidera v americké příbuzenské terminologii neexistuje (za jediné skutečně afinní pozice v americké příbuzenské terminologii považoval *husband* a *wife*).

⁵ Česky bychom možná použili spíš výraz „z druhého kolene“ (srov. diskusi dále).

Harold Scheffler (1972) se zaměřil na významy příbuzenských termínů a poukazuje na to, že dřívější diskuse o tom, zda příbuzenské termíny odkazují ke genealogickým pozicím, nebo k pozicím v rámci určitých sociálních kategorií (např. sňatkové třídy), mylně vycházely z předpokladu monosémie příbuzenských termínů. Chápe příbuzenské termíny jako polysémické a zkoumá vztahy mezi různými designáty stejného termínu. Poukazuje na to, že primárními designáty příbuzenských termínů v angličtině jsou genealogicky definované pozice. To však nevylučuje metaforické využití příbuzenských termínů a je tak třeba vždy rozlišovat příbuzenské *termíny* a příbuzenské *kategorie* (ibid., s. 317–321).

V reakci na Schneiderovu (1984) „dekonstrukci“ antropologického studia příbuzenství a rozvoj „nových příbuzenských studií“ v posledních desetiletích (např. Carsten, 2000) poukazuje Warren Shapiro (2015) na fakt, že tyto přístupy, kritizující antropologii příbuzenství za etnocentrismus kvůli údajnému nucování západní koncepcí příbuzenství založené na odkazu k biologické reprodukci jiným společnostem, ve skutečnosti nezprostředkovávají radikálně odlišné pojetí příbuzenství v nezápadních společnostech. Právě na příkladu příbuzenské terminologie Shapiro přesvědčivě dokládá, že také řada mimo-evropských společností, od domorodé Austrálie až po Havaj, přisuzuje primární význam vztahům pramenícím z biologické reprodukce.

Vojvodovo: lokalita výzkumu, metody, analýza dat

Vojvodovo bylo založeno v roce 1900 v severozápadním Bulharsku převážně česky mluvícími protestanty v důsledku jejich sekundární migrace z vesnice Svatá Helena v dnešním rumunském Banátu. Vesnice vznikla „na zelené louce“ nedaleko města Mizija, 15 km jižně od dunajského přístavu Orjachovo. Na založení Vojvodova se podílely také další složky obyvatelstva, zejména Slováci (Blanár, 1951, 1953; Botik, 2005). Později se obec stala domovem dalších konfesních a etnických skupin, jako byli dolnouherští Slováci (nazaréni), banátští Bulhaři (katolíci), pravoslavní Bulhaři či Rusové. Protože cílem tohoto příspěvku je analýza české příbuzenské terminologie, budu se v následujícím textu zabývat pouze česky mluvícími obyvateli Vojvodova. Téma je tedy vázáno na český jazyk, byť se budu částečně věnovat také komparaci s terminologií používanou okolním bulharsky mluvícím obyvatelstvem. Poválečné „reemigrace“ ukončily existenci „českého Vojvodova“, když se v letech 1949–1950 většina česky mluvících obyvatel obce přesunula do pohraničních oblastí tehdejšího Československa. Češi z Vojvodova se usadili zejména na jižní Moravě, na Mikulovsku a Valticku, kde také dodnes žije většina jejich potomků.

Vojvodovo si na nezáměr sociálněvědních badatelů rozhodně nemůže stěžovat. O Vojvodovu vyšlo v posledních deseti letech několik monografií (Budilová – Jakoubek, 2017; Jakoubek, 2010a, 2011, 2021a; Якоубек, 2016) a řada odborných článků věnovaná celé škále témat, od proměn kolektivní identity (Jakoubek, 2010b, 2010c, 2018) přes analýzy migrací a založení obce (Jakoubek, 2010d, 2017, 2021b) až po (například) jména a přezdívky (Budilová, 2012a, 2012b). Tématu příbuzenství ve Vojvodovu jsem se věnovala v několika předchozích textech, a to konkrétně výběru manželského partnera

a sňatkovým strategiím (Budilová, 2008; Jakoubková Budilová, 2020a), konceptualizaci příbuzenství (Jakoubková Budilová, 2020b) nebo genderu (Jakoubková Budilová, 2017). Příbuzenská terminologie používaná Čechy ve Vojvodovu však ještě samostatně analyzována nebyla.

Data použitá v tomto textu pocházejí z terénního výzkumu realizovaného v letech 2006–2016 v samotném Vojvodovu i v přesídleneckých obcích na jižní Moravě. Čerpala jsem zejména z rozhovorů se současnými i někdejšími obyvateli Vojvodova a jejich potomky a z genealogie daného společenství zahrnující více než 1 600 sňatků, od první třetiny 19. století do současnosti. Pro rekonstrukci genealogií jsem kromě rozhovorů využívala matriky narozených, oddaných a zemřelých, získané na obecním úřadě v Miziji (Jakoubková Budilová, 2020a), dále rodné listy, oddací listy, úmrtí listy, náhrobní nápisy či rodokmeny zaznamenané v Bibliích. Tyto „rodinné kroniky“ či rodokmeny jsem podrobněji analyzovala na jiném místě (Jakoubková Budilová, 2020b). Pokud jde o příbuzenskou terminologii, cenným zdrojem dat byly spíše samotné rozhovory s informátory než výsledná genealogie jako taková. Při těch totiž bylo možné sledovat, jaké příbuzenské termíny při hovoru o svých rodinných vztazích používají. Tímto způsobem jsem mohla pozorovat a zaznamenávat používanou příbuzenskou terminologii v přirozeném kontextu. Tyto informace jsem pak doplňovala cíleným dotazováním na konkrétní příbuzenské termíny. Rozhovory jsem vedla jak s lidmi, kteří se narodili ve Vojvodovu do roku 1950, tak s jejich potomky narozenými po „reemigraci“ v Československu.

Většina mých nejstarších informátorů se narodila ve 20. a 30. letech 20. století v Bulharsku (nejstaršími informátory byl muž narozený v roce 1919 a žena narozená v roce 1917). Většina dat, s nimiž pracuji, pochází od těchto „starých Vojvodovčanů“, z nichž větší část tvořily ženy, protože se dožívají vyššího věku než muži. Proměny příbuzenské terminologie nebo reflexe vojvodovské terminologie po přesídlení na jižní Moravu jsem sledovala také u další generace, dětí těchto nejstarších informátorů. Část z nich přišla z Bulharska, část se narodila již v Československu. Vojvodovčané byli po reemigraci usazeni nejdříve v Novém Přerově na samotné hranici s Rakouskem, odkud byli předtím vystěhováni Němci a Chorvati, a posléze v dalších malých obcích na Mikulovsku (Nový Přerov, Jevišovka, Drnholec, Březí, Dolní Dunajovice, Perná). Druhá generace mých informátorů se většinou narodila v některé z těchto obcí – až později (zhruba od 70. let) se některé rodiny přestěhovaly i do větších měst (Mikulov, Valtice) nebo do vzdálenějších obcí (Žabčice). Ti ale tvořili nepatrnou část: naprostá většina někdejší vojvodovské komunity tvořila poměrně kompaktní celek obývajících zmíněné vesnice.

Pokud jde o profesi, v generaci „starých Vojvodovčanů“ byli všichni moji informátoři zemědělci – obdělávali pole a pracovali na svých rodinných hospodářstvích. Malý počet z nich se kromě zemědělství zabýval ještě dalšími (vedlejšími) ekonomickými činnostmi (truhlář, obchodník, krejčí) – společenství jako takové však bylo profesně velmi homogenní. Protože po „reemigraci“ na jižní Moravu již nebylo možné soukromě hospodařit, dostali tito lidé většinou zaměstnání v místních zemědělských družstvech a zastávali různé manuální profese. K profesnímu rozruznění tedy dochází až poté, co dospěla generace, která získala vzdělání a kvalifikaci již v Československu. Přesný počet informátorů je u takto extenzivního terénního výzkumu těžké určit: v etnografickém

výzkumu jde spíše o kvalitu vztahů budovaných v daném společenství v průběhu let (v daném případě bezmála dvou dekád) než o počty a „pasportizaci“ informátorů. Co se týče generace „starých Vojvodovčanů“, lze tvrdit, že tuto komunitu jsem během výzkumu poznala kompletně (v poválečné reemigraci se jednalo o několik set osob).

Česky mluvící obyvatelé Vojvodova byli z převážné většiny potomci protestantských obyvatel obce Svatá Helena v rumunském Banátu, kam jejich předkové přišli v první třetině 19. století z českých zemí. Vojvodovští Češi tak byli jednoznačně dědici tradice české příbuzenské terminologie, kterou si jejich předkové přinesli z českých zemí a která možná prodělala jisté změny během přibližně 75 let, která strávili v rumunském Banátu. Čeština, kterou hovořili Češi v rumunském Banátu, je obvykle označována jako interdialekt vzniklý mísením různých nářečních prvků středočeských, západočeských a východočeských (Utěšený, 1962, s. 207). Kromě toho zde byla čeština vystavena řadě vnějších jazykových vlivů (Utěšený, 1964, s. 29–30). Svůj vliv měly úřední jazyky – v důsledku rakouské správy němčina; v období rakousko-uherského dualismu byl Banát pod vlivem maďarizace (Utěšený, 1962, s. 202). V banátském „tavicím kotli“ se Češi navíc setkávali také s dalšími jazyky, ať už se jednalo o jazyky místních obyvatel, či ostatních kolonistů; patřila mezi ně rumunština, srbština, maďarština, bulharština či slovenština.

Sledovaná populace ovšem na samém konci 19. století Banát opustila a usadila se v sousedním Bulharsku. Vincent Blanár, který v Bulharsku provedl výzkum v česky a slovensky hovořících vesnicích v roce 1949, tedy těsně před reemigrací většiny Vojvodovčanů do Československa, vymezil češtinu Vojvodovčanů jako náležící do středočeské nářeční oblasti (Blanár, 1951, s. 99). V. Blanár (1951, 1953) také podrobně analyzoval vliv bulharštiny v oblasti slovní zásoby, hláskosloví a gramatiky. V Bulharsku se totiž Češi setkávali s dalšími jazykovými vlivy, zejména se spisovnou bulharštinou, která byla úředním a vyučovacím jazykem, a západobulharskými dialekty okolního obyvatelstva. Dalšími jazykovými vlivy ve Vojvodovu byla pro Čechy slovenština a dále rumunština a banátská bulharština. Od roku 1926 ve Vojvodovu fungovala tzv. česká doplňovací škola, v níž byl vyučován český jazyk učiteli vyslanými z Československa. Vojvodovská čeština se tak díky československé krajské péči dostala do přímého kontaktu s tehdejší standardní češtinou. Společenství vojvodovských protestantů si však i v předchozích obdobích uchovávalo vysokou míru gramotnosti v českém jazyce, předávanou v rámci církevního společenství a vázanou na Bibli.

Nukleární rodina a nejbližší příbuzní

Nejbližší příbuzní, tedy členové nukleární rodiny, byli ve Vojvodovu označováni standardními českými příbuzenskými termíny: *otec*, *matka*, *bratr*, *sestra*, *manžel*, *manželka*, *syn*, *dcera*.⁶ Existovala-li specifika, objevovala se pouze v zápisu, protože vojvodovští Češi nebyli příliš zběhlí v české ortografii (např. „céra“ místo „dcera“, „sin“ místo „syn“ –

⁶ Pro přehledné srovnání české příbuzenské terminologie používané ve Vojvodovu pro různé typy příbuzných viz tabulku 1.

zde jde zřejmě o vliv bulharštiny).⁷ Charakteristickým rysem české příbuzenské terminologie ve Vojvodovu bylo to, že mluvčí sami sebe zpravidla nevydělávali z vlastní sourozenecké skupiny (nepoužívali obraty jako „měl/měla jsem tři bratry a dvě sestry“). Používali spíše výrazy jako „my jsme byli pět“ nebo „bylo jsme jich celkem devět“.⁸

Moji informátoři většinou terminologicky nerozlišovali mezi „vlastními“ a „nevlastními“ sourozenci. Používali termín *bratr* a *sestra*, ať už se jednalo o sourozence, s nimiž měli stejnou matku i otce, nebo o sourozence, s nimiž měli společného pouze jednoho rodiče. Pouze při dalším dotazování zpravidla příbuzenský vztah upřesnili. V takovém kontextu pak používali buď termín *poloviční sourozenci* (např. „my jsme poloviční sourozenci, máme stejného otce, ale jiné matky“), nebo termín *nevlastní sourozenci*. Skutečnost, jestli je společným rodičem otec, nebo matka, pro ně nebyla důležitá, oba případy klasifikovali stejně. Termín pro „vlastní“ sourozence (v opozici vůči polovičním nebo nevlastním) moji informátoři většinou nepoužívali, v takových případech hovořili prostě o *sourozencích* nebo *bratrech* a *sestrách*.

Přestože vzájemný věk sourozenců byl v tomto společenství důležitým sociálním kritériem (už proto, že nejmladší syn obvykle dědil grunt a měl „dohlídat rodiče“⁹), do samotné příbuzenské terminologie se kritérium vzájemného věku nepromítlo. Ve vojvodovské češtině se nesetkáme s terminologickým rozlišováním staršího bratra a starší sestry od mladších sourozenců, které je běžné v bulharštině a které moji informátoři znali a v bulharštině dokázali používat. Bulharština terminologicky rozlišuje staršího bratra (ба́тко) od bratra (бра́т) obecně (Холиолчев – Младенов – Радева, 2012, s. 56, heslo „ба́тко“) a stejně tak starší sestru (ка́ка) a sestry (сестра) obecně (Холиолчев – Младенов – Радева, 2012, s. 261–262, heslo „ка́ка“). Podle Murdocka (1949, s. 100) přitom terminologické rozlišování starších a mladších sourozenců odráží funkční rozlišení rolí v nukleární rodině a v komparativní perspektivě je velmi rozšířené.

Pokud jde o lineární příbuzné přesahující úroveň nukleární rodiny, pro příbuzné z druhé ascendenční generace používali moji informátoři termíny *babička* a *dědeček*, případně *bába* a *děda*. Termín *babička* či *bába* se pak používal také jako extenze příbuzenského termínu pro nepřibuzné osoby; bylo možné jej použít pro všechny starší ženy ve vesnici („bába Kňourková“ apod.). Moji informátoři terminologicky nerozlišovali lateralitu, tedy to, jestli prarodiče pocházejí z otcovy, či matčiny strany (pro všechny byly používány stejné termíny). Používal se také generický termín *prarodiče*. Utěšený (1962, s. 204) zaznamenal v 60. letech v obci Svatá Helena v Rumunsku termín *prachrodiče* a variantu *starí rodiče*. S obdobným termínem *prachděda* jsem se setkala v přepisu rozhlasového

⁷ Zápisy pocházejí z rodinných Biblí, kam si nejstarší generace Vojvodovčanů zapisovala genealogické informace, a také z dalších rodinných záznamů (např. několika „rodinných kronik“, amatérských genealogií pořizovaných mými informátory – srov. Jakoubková Budilová, 2020b).

⁸ Zde neodkazuji na konkrétní informátory, protože tato konstrukce byla běžně používána v celé generaci „starých Vojvodovčanů“, tedy těmi osobami z mého „vzorku“, které se narodily v bulharském Vojvodovu převážně ve 20.–30. letech 20. století.

⁹ Tento výraz vojvodovští Češi používali pro péči o stárnoucí rodiče: jedná se pravděpodobně o kalk z bulharského *gledam* (= starat se, pečovat o někoho).

rozhovoru s Aloisem Filipem (nar. 1916 ve Vojvodovu), který patřil do nejstarší vojvodské generace žijící po přesídlení na jižní Moravě (obec Valtice).¹⁰ V rámci terénního výzkumu sledované skupiny jsem však použití tohoto výrazu v jiném případě nezaznamenala.

Jako pramen k poznání příbuzenské terminologie ve Vojvodovu je možné využít také „rodinné kroniky“ či rodokmeny mých informátorů (pro podrobnější analýzu těchto pramenů viz Jakoubková Budilová, 2020b). Jednou z takových „rodinných kronik“ je zápis Tomše Hrůzy, narozeného v roce 1888 ve Svaté Heleně,¹¹ který se v roce 1914 oženil do Vojvodova. Jedna část jeho „kroniky“ nese název *Rodní list naší familiji* a obsahuje genealogické informace. Tomeš ve svém výčtu pro členy nukleární rodiny používá termíny *bratr* a *sestra*. Sourozencům a dětem říká křestními jmény, používá ovšem jejich domácí podoby (Kačena) a řadí je podle věku. Vlastní sourozence řadí do skupin podle genderu (vyjmenovává nejprve bratry a poté sestry, zřejmě podle věku). Druhého manžela své matky označuje jako *strejčka*, zde se ovšem zřejmě jedná o extenzi příbuzenského termínu („strejček“ ve smyslu dospělého muže). Dalším z takových záznamů je například zápis Štěpánky Skalákové, narozené ve Vojvodovu v roce 1920. Ten sestává pouze ze jmenného výčtu doplněného o data narození a úmrtí. Informátorka postupuje chronologicky a začíná babičkou a dědečkem z matčiny strany: uvádí jejich jména, data narození a úmrtí. Jména prarodičů uvozuje termíny *babička* a *dědeček*, jména rodičů *táta* a *máma*. Muže uvádí na prvním místě, ženu pod ním. Po rodičích následuje sekce věnovaná manželovým rodičům, kde už jména nejsou uvozena příbuzenskými termíny. Nakonec informátorka vyjmenovává jména a data narození členů své prokreační rodiny (manžel a děti).

Doposud jsme se zabývali termíny *referenčními*. Termíny *adresné* neboli termíny používané pro oslovení se také nijak výrazně nelišily od současného českého úzu. Sourozenci se navzájem oslovovali spíše křestními jmény než příbuzenskými termíny a stejným způsobem oslovovali rodiče své děti. Rozdíl oproti současné češtině byl pouze v tom, že děti pro oslovení rodičů a prarodičů používaly formální vykání. Slovy naší informátorky: „Vykali jsme všichni. Nepamatuju se, že by na Vojvodově někdo tykal rodičům.“¹² Protože však děti vykaly všem starším osobám ve vesnici, nevymykalo se jejich postoj k rodičům obecnému vzorci úcty ke starším. Vykání rodičům a prarodičům zaznamenává také metodistický kazatel v obci, který o Čechách vypráví:

Češi rodičům i prarodičům vykali. Češi dodržovali to, co se naučili od pokolení před nima.¹³

Vykání nejbližší rodině dokládají také etnografové, kteří prováděli terénní výzkum v českých vesnicích v rumunském Banátu v 60. letech 20. století (Skalníková – Scheufler,

¹⁰ Použití termínu „prachděda“ pochází z rozhovoru s Aloisem Filipem v rámci pořadu „Řeka života“ pro *Trans World Radio* (<https://radio7.cz/>) z prosince roku 2009. Zvukový záznam rozhovoru je dostupný zde: <http://vojvodovo.cz/index.php/rozhlas-tv-internet/113-reka-zivota-vzpominani-aloise-filipa>.

¹¹ Text Tomše Hrůzy byl publikován jako pramenná edice (Jakoubek, 2010e).

¹² Informátorka Kateřina Králíková, nar. 1927; Mikulov, 10. 5. 2009.

¹³ Informátor Božidar Popov, nar. 1932; Šumen, 3. 2. 2008.

1963, s. 339). Vykání rodičům se u vojvodovských Čechů udržovalo ještě po přesídlení do Československa v letech 1949–1950. Zejména starší generace, narozené ve Vojvodovu, na něm obvykle trvaly. Například náš informátor (nar. 1919) projevoval rozhořčení nad faktem, že jeho vnuk tyká nevlastnímu otci a oslovuje ho jménem („On s tebou husy nepás, on musí mít titul!“).¹⁴ V mnoha rodinách jsme se setkávali se situací, kdy starší děti rodičům vykaly a ty mladší tykaly. Takový případ popisuje naše informátorka, která zmiňuje také údiv, který tato praxe vyvolávala po reemigraci do Československa u místního obyvatelstva na jižní Moravě:

Vykalo se. Vždycky. Děti vykaly rodičům. Mně Rozárka, nejstarší dcera, vyká, ty dvě další tykají. Tady, na Moravě, mi vždycky lidi říkali: „To není vaše dcera, že vám vyká!?“ Já jsem jim říkala: „No, jo. My jsme tak zvyklí.“¹⁵

Situace se však v jednotlivých rodinách lišila. Někdy rodičům tykaly i děti narozené ve 40. letech 20. století ve Vojvodovu. Kromě situace, kdy různé děti používaly pro rodiče různá oslovení (starší vykaly, mladší tykaly), jsme se setkali také se situací, kdy syn (narozen ve 40. letech v Bulharsku) mamince tykal a otci vykal.¹⁶ Ve většině rodin však tento zvyk postupně ustupoval a podle všeho vymizel někdy během 60. let 20. století.

Další kolaterální příbuzní: *strejčkové* a *tety*

Pokud jde o kolaterální příbuzné, kteří mají společného předka, ale není mezi nimi vztah potomek–předek, česky mluvící obyvatelé Vojvodova terminologicky rozlišovali do určitého stupně vzájemné příbuznosti. V první ascendenční generaci nerozlišovali sourozence matky a sourozence otce: na obou stranách se nacházeli *strejčkové* a *tety*.

Tyto příbuzenské termíny ve Vojvodovu zároveň směřovaly kritérium „pokrevních“ a afinních příbuzných, protože jako *stryček* mohl být označen jak otcův bratr (FB), tak manžel otcovy sestry (FZH) a stejně tak matčin bratr (MB) i manžel matčiny sestry (MZH). Tato extenze termínu, který byl původně vyhrazen „pokrevním“ příbuzným, na příbuzné afinní je v češtině vývojově zřejmě mladšího data. Němec a kol. (1980, s. 84) uvádějí, že nemáme důkazu o tom, že by děti našich předků nazývaly *tetou* manželku otcova či matčina bratra (FBW či MBW), tedy příbuzné afinní. Naopak Schneider (1980 [1968], s. 80) ve své analýze amerického příbuzenství zaznamenal právě takové překrývání „pokrevních“ a afinních v jednom termínu.

Pokud jde o kolaterály v generaci rodičů Ega, bulharština disponuje mnohem bohatší terminologií, která se ovšem liší také dialektově. Přínejmenším v oblasti Vračanska a Orjachovska, tedy v bezprostředním okolí Vojvodova, bulharština v té době terminologicky rozlišovala (a dodnes rozlišuje) sourozence otce od sourozenců matky. Matčin bratr má specifický termín *vujko/vujčo* (вуйко/вуйчо), stejně jako jeho manželka *vujna* (вуйна), odlišný od označení pro otcova bratra, *čičo* (чичо). Matčina sestra, *lelja* (леля),

¹⁴ Informátor Alois Filip, nar. 1919; Valtice, 9. 5. 2009.

¹⁵ Informátorka Barbora Čížková, nar. 1921; Mikulov, 26. 4. 2008.

¹⁶ Informátorka Jarmila Šebestová, nar. 1957; Nový Přerov, 1. 12. 2021.

se většinou označovala stejně jako otcova sestra.¹⁷ Zde je třeba upozornit na jednu přejímku z bulharštiny, zaznamenanou u vojvodovských Čechů – běžně mezi sebou používali právě bulharský termín *čiča* pro strýce. Toto použití je zaznamenáno také v edici textu příslušnice „starší generace“ Vojvodovčanů B. Čížkové¹⁸: „... U čiči Jozy jsme byli na táčkách...“ (Jakoubek, 2008, s. 394). Při použití termínu *čiča* Vojvodovčané nerozlišovali mateřskou a otcovskou stranu – *čiča* se používal jako ekvivalent českého *strýc*, bez ohledu na to, že bulharština odlišovala *čiča* jako strýce z otcovy strany od *vujka*, strýce z matčiny strany.

Čeština do současnosti neuchovala některé rysy charakteristické pro staré slovanské příbuzenské terminologie (srov. Šaur, 1975, s. 11–12, pozn. 2), jako je právě terminologické rozlišování kolaterálů z mateřské a z otcovské strany.¹⁹ Starší čeština přitom podobnou distinkci obsahovala; rozlišování bratrů rodičů na *ujce* (MB) a *strýce* (FB) se udržovalo ještě v 15. století, zatímco termín *teta* pro označení otcovy i matčiny sestry (FZ i MZ) se ve staré češtině ujalo poměrně dávno (Němec a kol., 1980, s. 82–83). Původně čeština také rozlišovala *strýnu* jako manželku *strýce*, tedy manželku otcova bratra (FBW), zatímco *teta* byla původně pojmenováním jen pro jednu ze sester rodičů, a to pro matčinu sestru (MZ). Němec a kol. (1980, s. 84–85) uvádějí, že nevíme, jak se v předliterární době nazývala otcova sestra (FZ), ale velké množství pramenů z literárního období staré češtiny ukazuje, že jako *teta* byla označována matčina sestra (MZ) i otcova sestra (FZ) již velmi brzy. V tomto se český termín *teta* podobá bulharské *lelja* (леля). Zajímavé je, že bulharština disponuje specifickým termínem pro manželku matčina bratra (MBW), zatímco stará čeština měla zvláštní termín naopak pro manželku otcova bratra (FBW).

Další kolaterální příbuzní: *bratrance* a *sestřenice*

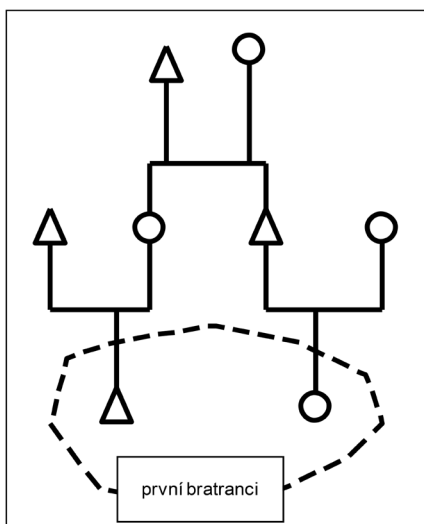
Pokud jde o kolaterální příbuzné ve stejné generaci jako Ego, moji informátoři nerozlišovali mezi mateřskou a otcovskou stranou: paralelní a křížoví bratrance a sestřenice terminologicky splyvali. Pohlaví sourozenců z rodičovské generace v této klasifikaci nehraje žádnou roli a nepropisuje se do příbuzenské terminologie; děti dvou sester jsou stejně tak *první bratrance*, resp. *první sestřenice*, jako děti dvou bratrů nebo děti bratra a sestry.

Vojvodovští Češi ovšem rozlišovali mezi *bratrance* a *sestřenicemi* různých stupňů, podle genealogické vzdálenosti od společného předka. Při této klasifikaci používali termíny *první/druží/třetí bratrance*. V případě žen se někdy používal termín *první/druhá/*

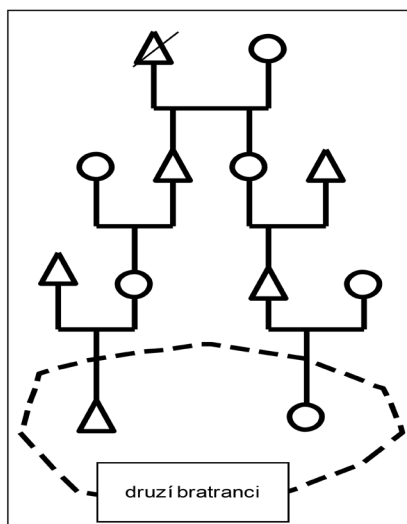
¹⁷ Холлючев – Младенов – Радева, 2012, s. 130–132, heslo „вуйко“ a „вуйна“; 326–328, heslo „леля“; 695, heslo „чича“.

¹⁸ Barbora Čížková se narodila jako Barbora Karbulová v roce 1921 ve Vojvodovu. Do Československa „reemigrovala“ již s manželem a první dcerou v roce 1950. Rodina se po krátké etapě v Novém Přerově usadila v Drnholci, kde žila B. Čížková až do roku 1994, kdy se přestěhovala do Mikulova.

¹⁹ Sochová (1976, s. 269) uvádí, že v současné češtině se tato distinkce uchovala jen v části západolašské nářeční oblasti, na východním Opavsku a Hlučínsku.

Obrázek 1: První bratraci

Obrázek 2: Druzí bratraci

třetí sestřenice, jindy však byli *bratraci* používáni jako generický termín pro označení tohoto vztahu obecně. *První bratraci* jsou dle této klasifikace dětmi sourozenců, *druzí bratraci* dětmi prvních bratraců a *třetí bratraci* dětmi druhých bratraců (viz obrázek 1 a 2). Někteří informátoři pak hovořili o *prvních bratracích* také jako o *pravých bratracích*.²⁰ První bratraci/sestřenice byli považováni za bližší příbuzné než druzí či třetí bratraci/sestřenice. Druzí bratraci byli dostatečně vzdáleni na to, aby se mohli stát manželskými partnery, zatímco sňatky prvních bratraců a sestřenic byly vnímány jako nežádoucí. Hranice třetích bratraců moji informátoři obvykle označovali jako mez, za níž už se lidé za příbuzné nepovažovali.

Zajímavé bylo érické vysvětlení vztahu mezi bratraci/sestřenicemi, které obvykle odkazovalo k sourozeneckým vztahům z předchozích generací spíše než ke skutečnosti, že dané osoby v minulosti sdílely stejného předka. Podobný systém odvozování příbuzenství popisuje například John Campbell u řeckých Sarakačanů: „Kolaterální příbuzenský vztah je vztahem odvozovaným od sourozeneckého páru“ (Campbell, 1964, s. 107). Vztah prvních bratraců je přitom možné popsat buď jako vztah dvou osob, které mají společné prarodiče (odkazem ke společným předkům), nebo tak, že jejich rodiče byli sourozenci. Moji informátoři přitom používali výhradně druhý způsob.

Při vysvětlování vzájemného vztahu mezi druhými bratraci se moji informátoři většinou uchýlovali k výrokům typu: „jeho dědeček a její babička byli bratr a sestra“, případně „její máma a moje máma byly sestřenice, vod dvou sester“. Jiný z mých informátorů v jednom případě uvedl: „Naši otcové byli první bratraci, takže my jsme druhý

²⁰ Informátorka Rozárie Kňourková, nar. 1930; Dolní Dunajovice, 18. 1. 2007.

bratraci.“²¹ Další informátor nám svůj vztah k jiné vojvodovské Češce vysvětloval slovy: „Její táta a můj táta byli první bratraci. Takže my jsme druhý bratraci.“²² Vztah třetích bratraců moji informátoři popisovali například tak, že „jeho máma a její táta byli druhý bratraci“, případně že „jeho dědeček a její babička byli první bratraci“ nebo „naši dědové byli bratraci, takže my už jsme třetí, ale přece jsme bratraci“.²³

Termíny *první, druzí, třetí bratraci/sestřenice* jsou zde používány jako termíny *émické*. Daná terminologie přitom odpovídá odborným termínům pro označení daných příbuzenských stupňů v antropologické teorii příbuzenství, jež jsou odvozeny z angličtiny (*first, second, third cousins*) a nepochybně se do odborného diskurzu dostaly právě cestou z lidového použití těchto termínů v běžné angličtině (srov. Goodenough, 1965, s. 268–269). Analogické termíny pro kolaterální příbuzné existují také v bulharštině (*първи, втори, трети братовчеду*) a v Bulharsku jsou dodnes běžně používány jak v lidovém, tak v odborném diskurzu (srov. např. Константинов, 1958, s. 108–109). Vladimír Šaur dokládá odpovídající termíny pro první bratrance a druhé bratrance v běloruštině, srbochorvatštině, ukrajinštině, bulharštině a makedonštině (Šaur, 1975, s. 36). V běžné češtině se však tyto termíny v současnosti příliš nepoužívají. V případě vojvodovských Čechů však zřejmě nešlo o přejímku od okolního bulharského obyvatelstva, protože stejnou terminologii pravděpodobně používali Češi ve Svaté Heleně v Rumunsku (odkud předkové Vojvodovčanů přišli do Bulharska) a v dalších českých obcích v rumunském Banátu. Například etnografické studie badatelů z Etnologického ústavu ČSAV z 60. let 20. století dokládají, že Češi v Banátu uzavírali sňatky „nejvýše mezi druhými bratraci“ a „mezi bratracem a sestřenicí jen ve výjimečných případech“ (Scheufler – Skalníková, 1962, s. 158). Z jejich práce ovšem není zřejmé, používají-li tyto termíny jako *etické*, tedy jako odbornou terminologii, nebo zda přejímají *émické*, tedy místní lidové pojetí.

Starší čeština však v lidovém pojetí těmito termíny disponovala (podobně jako angličtina). Slavomír Utěšený v článku v časopise *Naše řeč* uvádí, že „děti bratraců a sestřenic, tedy pravnucci společného praděda a prabáby na českém venkově představují nebo alespoň donedávna představovaly poslední článek uznávaného a speciálně označovaného pokrevního příbuzenství“ (Utěšený, 1980, s. 55). Česká příbuzenská terminologie pro tento typ příbuzných se většinou odvozovala od základu *bratranec* či *sestřenice*. Utěšený konkrétně uvádí právě termín *druzí bratraci* vedle řady dalších, jako byly například *malí bratránci*, *plané sestřenice*, *polobratraci*, *probratraci* či *bratráncata a sestřínata*. Zároveň doplňuje, že žádný z těchto termínů nebyl pevně zakotven ve spisovném jazyce a zřejmě nejrozšířenější byly výrazy *druhý bratranec* a *druhá sestřenice*. Lidově se však dětem bratraců a sestřenic říkalo také synovec nebo neteř „přes koleno“ (ibid.).²⁴

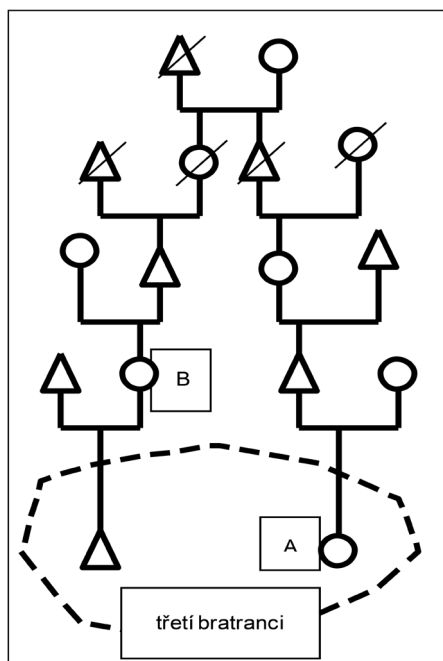
²¹ Informátor Miroslav Kopřiva, nar. 1934; Žabčice, 18. 1. 2007.

²² Informátor Ludvík Kopřiva, nar. 1940; Vojvodovo, 2. 1. 2003.

²³ Informátorka Rozárie Kňourková, nar. 1930; Dolní Dunajovice, 30. 5. 2009.

²⁴ Utěšený (1980, s. 55) ještě uvádí označení pro bratrance vycházející z přidavného jména *vlastní*, jako jsou *vlastník*, *vlastnička* či *vlastňánek*, vyskytující se však převážně na střední Moravě.

Obrázek 3: Třetí bratrance (vyznačení přerušovanou čarou)

Pokud moji informátoři potřebovali popsat vztah mezi osobami z různých generací (např. mezi těmi, které jsem na obrázku 3 označila písmeny A a B), vypomohli si opět odkazem ke vztahu lidí ze stejné generace, tedy například uvedli, že osoba B a otec osoby A jsou *druzí bratrance*, případně klasifikovali také A a B prostě jako *druhé bratrance*, bez ohledu na posun v generaci. V odborné antropologické terminologii by se takový vztah označil za *druhé bratrance jednou posunuté* (či *vyjmuté*), jedná se ale o překlad antropologické příbuzenské terminologie (*second cousins once removed*), která má svůj zdroj v émické koncepci v angličtině (srov. Goodenough, 1965). Viděli jsme přitom, že vojvodovští Češi nedisponovali odpovídajícím émickým termínem, ale spíše daný vztah opisovali odkazem k již uvedeným termínům (*první, druzí, třetí bratrance/sestřenice*). Podle Murdocka (1949, s. 102) takový přístup není nijak výjimečný, např. v anglické příbuzenské terminologii někdy pozorujeme totéž: ignoruje se kritérium generace a dané osoby se označují prostě jako *bratrance/sestřenice (cousins)*, ať už se jedná o bratrance „vyjmuté (posunuté)“, či nikoliv. Na totéž poukazuje ve své analýze příbuzenské terminologie v americké angličtině i Goodenough (1965, s. 269). Schneider (1980 [1968], s. 47, pozn. pod čarou č. 4) uvádí na základě svého výzkumu amerického příbuzenství tři strategie: buď jsou bratrance a sestřenice (*cousins*) označováni prostě jako *bratrance/sestřenice* (bez ohledu na vzdálenost), nebo se kombinuje vzdálenost s generačním posunem výše uvedeným způsobem (*first cousins once removed*), nebo se generační posun ignoruje a výše zmíněný příbuzenský vztah se označí prostě jako *první bratrance/sestřenice (first cousins)*. Vojvodovčané používali nejčastěji právě třetí zmíněnou strategii.

Vzdálenější příbuzní

V případě termínů pro kolaterální příbuzné z první descendenční generace, tedy potomky sourozenců Ega, hovořili moji informátoři o tom, že současné české termíny *synovec* a *neteř* se ve Vojvodovu nepoužívaly. Pro tyto příbuzenské termíny se používal spíše opis (bratrova dcera).²⁵ Termín *neteř* pro dceru sourozence zřejmě ve vojvodovské češtině ani existovat nemohl (nedocházelo-li k výraznějším kontaktům mezi „jazykovými ostrovy“ v rumunském Banátu a posléze v Bulharsku se současnou češtinou), protože se jedná o obrozenské „vylepšení“ české slovní zásoby, kdy Václav Hanka vpašoval tento termín jako českou glosu do latinského slovníku ze 13. století, a termín posléze zobecněl (Němec a kol., 1980, s. 86; Machek, 1997, s. 397, heslo „neteř“). Stejně jako v případě strýců a tet, také zde disponovala starší čeština bohatší terminologií, kdy *synovec* původně označoval pouze bratrova syna, zatímco sestřin syn byl označován jako *sestřenec*. Bratrova dcera se označovala jako *synovkyně* nebo *bratranice*, sestřina dcera zase jako *sestřenicě* (Němec a kol., 1980, s. 85).

Pokud jde o vzdálenější kolaterální příbuzné, s dalšími specifickými příbuzenskými termíny už jsem se ve svém výzkumu nesetkala. Pokud moji informátoři potřebovali označit například sourozence prarodičů, vyjádřili to obvykle opisem („bratra mého dědečka“, „babiččina sestra“), ale neměli pro ně specifické příbuzenské termíny. Nesetkali jsme se ani s termínem *prastrýc* (či recipročně *prasynovec*, *praneteř*) pro sourozence prarodiče (recipročně pro vnuka/vnučku sourozence), který uvádí Utěšený (1980, s. 55–56). Totéž platí pro kolaterály ve stejné generaci jako Ego přesahující hranici třetích bratranců.

V situacích, kdy se moji informátoři snažili rekonstruovat vzdálenější příbuzenský vztah, např. mezi reemigranty z bulharského Vojvodova a reemigranty ze Svaté Heleny z rumunského Banátu v Československu (připomeňme, že Vojvodovo bylo založeno kolem roku 1900 právě druhotnou emigrací česky mluvících obyvatel Svaté Heleny), používali často termíny jako *vzdálení příbuzní*, *vzdálení bratrance* či *příbuzní přes koleno*. O tomto dohledávání vzájemné příbuznosti jedna naše informátorka vypověděla:

Oni všichni tam dohledaj, přes nějaký to koleno, přijedou a dohledaj, třeba podle příjmení: ‚my jsme Hružovi a vy taky, to není možný, to musíme být nějak příbuzný!‘ Třeba i dohledaj přes dědečky a pradědečky. Nebo dohledaj něco a neví přesnej vztah – ‚to oni museli být nějak první bratrance nebo co‘. Nebo dohledaj vazbu přes konkrétní osobu, třeba dědeček Kovářík, co měl na Heleně mlejn.²⁶

Pokud byly vzájemné příbuzenské vztahy již zapomenuty nebo nebyly uznávány, hovořilo se o tom, že se jedná o „různé rodiny“, případně „různé větve, které spolu neměly nic společného“. Náš informátor, jehož manželka pochází z rodiny se stejným příjmením jako on sám, k této problematice uváděl: „Naše rodiny nebyly příbuzný, oni byli bratrance někdy před 150 lety!“²⁷ Pravděpodobná dávná příbuzenská vazba mezi oběma rodinami v jeho očích nebyla relevantní.

²⁵ Za vyjasnění této a několika dalších otázek děkuji paní Temenužce Křivánkové.

²⁶ Informátorka Anna Svobodová, nar. 1949; Žabčice, 20. 3. 2008.

²⁷ Informátor Štěpán Hruž, nar. 1918; Chodov, 16. 11. 2009.

Pro nespecifikovaný stupeň vzdálenějšího příbuzenstva moji informátoři používali termíny *rodina*, někdy také *vzdálená rodina*, případně *přízeň*. Termín *rodina* někdy používali ve významu nukleární rodina, jindy v širším smyslu jako synonymum *příbuzenstva*. Setkáváme se tak například s výrazy jako: „to byla nějak rodina vzdálená“, „oni byli nějak z rodiny“ nebo „byli si přízniví, byli si přízeň“. Někteří vojvodovští Češi termín *přízeň* používali pro vysvětlení příbuzenské provázanosti v rámci vesnice: „To pak byla celá vesnice přízeň. Ať jste to vzali z kterýkoliv strany.“²⁸ Jedna informátorka například popisovala sňatek Česky z Vojvodova s mužem z bulharské Kovačice, který byl jejím vzdáleným příbuzným, takto: „Vdala se do Kovačice. Trošičku to bylo z přízně daleký.“²⁹

Afinní příbuzní

Další kategorii příbuzných tvoří příbuzní afinní, kdy vzájemný vztah vzniká prostřednictvím sňatku. Afinní vztahy byly ve Vojvodovu podobně jako vztahy „pokrevní“ chápány jako pevné a nezrušitelné, protože tak zde bylo chápáno manželství („Co Bůh spojil, člověk nerozdělí“).

Rodiče manžela či manželky Ega byli označováni jako *pantáta* a *panímáma*, někdy prostě jako *táta* a *máma* a (pro odlišení od „pokrevních“ rodičů) často specifikováni příjmením; např. „máma Karbulová“. Termíny *tchán* a *tchyně*³⁰ se ve Vojvodovu nepoužívaly. Jako *referenční* termíny se začaly používat spíše až u potomků vojvodovských Čechů po přesídlení do Československa; jak říká naše informátorka, „to my až tady jsme koukali, co je to tchán“.³¹ Také v případě adresných termínů byli tchyně a tchán oslovení termíny *maminko* a *tatínku* a vykalo se jim stejně jako vlastním rodičům. U nevlastních rodičů děti někdy používaly oslovení *táto/mámo*, někdy *strejčku/teto* (záleželo na věku dítěte v době uzavření druhého sňatku rodiče a také na konkrétním vztahu s danou osobou).

Vojvodovští Češi v terminologii pro afinní nečinili rozdílu mezi rodiči manžela a rodiči manželky. Tento rys je přitom v češtině velmi starý, byť literatura uvádí, že u Praslavanů, ve starších fázích vývoje příslušné terminologie, bylo respektováno, zda jde o rodiče manžela, nebo manželky (Němec a kol., 1980, s. 77). Starší čeština rozlišovala termíny *tchán* a *tchyně* jako označení manželových rodičů a *test'* a *testina* jako termíny pro manželčiny rodiče; v moderní češtině se však uchovaly pouze termíny *tchán* a *tchyně* pro oba rodičovské páry (Sochová, 1976, s. 270).

Rodiče manžela a rodiče manželky přitom pro vzájemné označení používali (jako *adresné* i *referenční*) také termíny *panímáma* a *pantáta*. Pro vztah mezi rodiči manžela a rodiči manželky přitom současná čeština nemá specifický termín. V bulharštině existuje termín *svatovstvo* (сватовство), který označuje právě vztahy vzniklé prostřednictvím

²⁸ Informátorka Lýdie Fabouková, nar. 1930; Nový Přerov, 20. 1. 2007.

²⁹ Informátorka Ester Karbulová, nar. 1929; Drnholec, 19. 3. 2008.

³⁰ Němec a kol. (1980, s. 77–78) uvádějí, že užívání termínu *tchán* je doloženo v češtině od počátku 15. století, slovo *tchyně* pravděpodobně až ve století následujícím.

³¹ Informátorka Kateřina Králiková, nar. 1927; Mikulov, 10. 5. 2009.

sňatku (Холиолчев – Младенов – Радева, 2012, s. 574–575, heslo „сватовство“). Ve starší češtině se termín *svat* (příp. *starosvat*) používal v odlišném (i když spřízněném) významu, jako svatební host či svatební ceremoniář (Němec a kol., 1980, s. 34–36). Vojvodovští Češi ovšem daný termín neznali a v tomto významu nepoužívali. Znali použití termínu *svat*, *svatove* (*сват*, *сватове*) v bulharštině, jako reciproční termín používaný mezi rodiči manžela a rodiči manželky (Холиолчев – Младенов – Радева, 2012, s. 568–569, heslo „сват“). V jednom případě se tento bulharský termín stal zdrojem přezdívky pro jednoho z vojvodovských Čechů (srov. Budilová, 2012b). Ten měl totiž podle příběhu, který moji informátoři vyprávěli, projevat radost nad tím, že se mu jistá osoba stane *svatem*, případně si (podle jiné varianty) dělat legraci a danou osobu laškovně oslovovat: „Svate, svate!“ Toto jméno mu pak zůstalo a byl označován jako *d'eda Svátu*, přičemž přezdívka nadále referovala i k jeho dětem (*Anka Svatová / Anka Svátů*) a celé rodině (*Svatovi*).

Stejně jako neznali termíny *tchán/tchyně*, nepoužíval se ve Vojvodovu ani termín *snacha*: říkalo se *nevěsta*. Žena pak byla *nevěstou* nejen pro svého *pantátu* (tchána) a *panímámu* (tchyni), ale také například pro manželovy sourozence, jednalo se tedy o ekvivalent současných příbuzenských termínů *snacha* i *švagrová*. Moji informátoři často používali obraty typu „Anka u nás byla nevěsta“ (míněno bratrova manželka). Některé informatorky používaly daný příbuzenský termín také pro označení doby společného soužití s manželovou rodinou. Ta bývala většinou krátká, kdy novomanželé žili společně s manželovými rodiči krátce po svatbě (maximálně dva roky), než si postavili vlastní dům. V případě nejmladšího syna, který zůstával v domě s rodiči, aby je „dohlídal“, se tato doba mohla naopak protáhnout. Tak jedna z mých informatorek uváděla, „představte si, 22 let jsem byla nevěstou“. V tomto případě byl termín použit pro označení sociální role mladé ženy, která má v domě podřízené postavení vůči manželově matce.

Termín *nevěsta* se ve vojvodovské češtině používal v souladu s obvyklým použitím ve starší češtině, kde *nevěsta* označovala jak *snachu*, tak *švagrovou*, tedy ženu, která do rodiny přišla sňatkem a byla považována do jisté míry za „cizí“ (Němec a kol., 1980, s. 80–81, 87). Starší variantou pro tentýž termín, používanou přibližně do 15. století, byla *zelva*: jeho význam je vykládán jako „žena, která není pokrevní příbuzná, ale je spřízněna s mým pokrevním příbuzným, například otcem, synem nebo bratrem“ (Němec a kol., 1980, s. 81–82). Také starší čeština byla v tomto ohledu mnohem bohatší a její mluvčí používali výrazy *deveř* (manželův bratr) a *šir* (manželčín bratr), stejně jako *svak* (sestrin manžel), které v 15. století ustupují termínu *švagr* (Němec a kol., 1980, s. 79–80, 88–89).

Bohatou terminologii pro afinní příbuzné ve stejné generaci jako Ego dodnes podržela bulharština³², která rozlišuje termíny *dever* (девер) pro manželova bratra, *zálva*

³² Srov. Холиолчев – Младенов – Радева (2012, s. 166–167, heslo „девер“; 245–246, heslo „зълва“; 706, heslo „шурей“; 580, heslo „светка“; 50–51, heslo „балдъза“; 566, heslo „свако“; 612, heslo „снаха“; 216–217, heslo „етърва“; 44–45, heslo „баджанак“).

(зълва) pro manželovu sestru, *šurej* (шуреј) pro manželčina bratra, *svestka* (свестка) či *baldža* (балджа) pro manželčinu sestru, *svako* (свако) pro sestřina manžela, *snacha* (снаха) pro bratrovu manželku a navíc ještě termíny *etărva* (етърва)³³ pro manželku manželova bratra (termínem se recipročně označují ženy provdané za bratry) a *badžanak* (баджанак) pro manžela manželčiny sestry (termínem se recipročně označují muži oženění se dvěma sestrami). Všechny tyto afinní termíny by současná čeština pokryla označením *švagr* a *švagrová* (Šaur, 1975, s. 42).

Příbuzenské termíny pro afinní příbuzné se ve Vojvodovu jen zřídka používaly jako termíny *adresné*, což ostatně Murdock (1949, s. 97) označuje za velmi běžné také u anglicky mluvících osob. Podle Murdockovy (1949) typologie, podobně jako podle Schneidera (1980 [1968]), by se v tomto případě jednalo o termíny *odvozené* (*máma* – *panímáma*) a dalo by se říct, že se zde odrážel postoj vojvodovských Čechů k rodičům manželského partnera coby k druhým rodičům.

Metaforické použití příbuzenských termínů

Příbuzenská terminologie se ve Vojvodovu užívala nejen pro označení genealogických pozic. Nejčastější podobou metaforického použití příbuzenských termínů byli *strejček* a *teta*. Tyto příbuzenské termíny pro kolaterální příbuzné z první ascendenční generace se používaly k označení všech dospělých osob z lokálního společenství. Jak říká naše informátorka: „... všichni byli strejček a teta, ať byli, co byli.“³⁴ Můžeme tak slyšet pamětníky vyprávět o tom, co dělal „strejček Kovařík“ nebo jaký byl „strejček Venci Hrůza“, i když se nejednalo o jejich příbuzné. Jak uváděla Marjána Genova, vojvodovská informátorka Vladimira Penčeva, který dělal etnografický výzkum ve Vojvodovu v 80. letech 20. století:³⁵ „pro ženu bylo jen jedno označení – *teta*, všem jsme říkali *teta*“ a „pro muže *strejček*, nic jiného než *strejček* a *teta*“ (Jakoubek, 2013, s. 118). Tyto termíny se používaly jako *adresné* i *referenční*. Příbuzenský termín tak nabýval svým způsobem podoby titulu („strejček Hrůza“, „strejček Tomeš“, „teta Karbulová“). Analogické používání termínů *strejček* a *teta* je doloženo v českých vesnicích v rumunském Banátu, s tím, že příbuzní se oslovovali tímto titulem společně s křestním jménem, zatímco nepřibuzní společně s příjmením (Skalníková – Scheufler, 1963, s. 339).

Obdobně pak byli všichni starší jednotlivci paušálně označováni jako *babička* a *dědeček* (případně *bába* a *d'ėda*). Hranice mezi *tetou* a *bábou* a *strejčkem* a *d'ėdou* byla zřejmě poměrně tenká a možná také relativní. Jak k tomu říká náš informátor: „Když byla hodně stará, tak se říkalo *babičko*, pak byla pro všechny *babička*.“³⁶ Pokud byl vzájemný vztah dvou osob bližší, používalo se křestní jméno; pak se hovoří například o „d'ėdovi Józovi“ nebo „bábě Barce“. Jak říká naše informátorka: „Říkalo se *teta*,

³³ Srov. staročeské *jatruše* pro stejnou příbuzenskou pozici (Němec a kol., 1980, s. 82).

³⁴ Informátorka Barbora Čížková, nar. 1921; Mikulov, 26. 4. 2008.

³⁵ Výbor z Penčevových folklorních materiálů vyšel česky in Jakoubek (2013, s. 91–137).

³⁶ Informátor Alois Filip, nar. 1919; Valtice, 11. 5. 2009.

strejček, a byla to třeba sousedka. Taky děda, bába – když už byl děda, tak už byl děda všech.“³⁷

Pro oslovování a volbu patričního termínu byl důležitý vzájemný věk: vrstevníci si obvykle tykali a oslovovali se jménem; oslovoval-li člověk osobu o generaci starší, předpokládalo se vykání a použití termínu *strejček* či *teta*. Někdy ovšem nekorespondovala vzájemná genealogická pozice se vzájemným věkem. Protože ženy zpravidla využívaly velkou část svého reprodukčního období (a rodily děti přibližně od dvaceti do čtyřiceti let), bývaly mezi dětmi v rodině velké věkové rozdíly. Poměrně často se pak stávalo například to, že dvě osoby, z nichž jedna byla druhé strýcem, byly přibližně stejně staré: pak si tykaly a používaly k oslovování křestního jména. Naopak je možné se setkat s případem dvou sestřenic, z nichž jedna je o dvacet let starší než druhá: v takovém případě druhá žena první vyká a oslovuje ji *teto*.

Příbuzenské termíny se používaly také v církevním shromáždění: v kostele byli všichni *bratr* a *sestra*, což naznačovalo rovnost všech členů společenství před Bohem. Mimo kontext církevního shromáždění se toto metaforické používání příbuzenských termínů neobjevovalo. Setkáme se zde opět s protikladnými tendencemi: na jedné straně stojí snaha považovat všechny členy lokálního společenství za sobě rovné, na druhé straně je dodržována přísná hierarchie daná zejména věkem, ale také genderem nebo majetkem.

Závěry a diskuse

Závěry, které vyplývají z výše analyzovaného materiálu české příbuzenské terminologie někdejší české „enklávy“ v Bulharsku, jsou v zásadě dvojí. Zaprvé se česká příbuzenská terminologie zaznamenaná ve Vojvodovu zdá potvrzovat korelaci příbuzenské terminologie s charakterem sociální organizace daného společenství. Zadruhé odpovídá příbuzenská terminologie vojvodovského českého společenství v základních rysech moderní české příbuzenské terminologii; vliv okolních jazyků na toto společenství se příliš neprojevil.

První závěr se týká otázky, která je v lingvistické antropologii často řešena, a to otázky korelace mezi příbuzenskou terminologií a sociální organizací. V tomto ohledu se zdá, že můj materiál tuto shodu spíše potvrzuje. Pojetí příbuzenství u vojvodovských Čechů bylo bilaterální (Jakoubková Budilová, 2020b) a stejně tak jejich příbuzenská terminologie nerozlišovala mateřskou a otcovskou stranu u kolaterálních příbuzných (v případě strýců a tet či bratranců a sestřenic) ani u manželových/manželčíných rodičů. Ve vojvodovském společenství hrála klíčovou roli nukleární rodina (s přechodnou podobou *joint families*) a neolokalita, tedy preference manželských párů po uzavření sňatku vytvářet samostatnou domácnost. Okruh nejbližších příbuzných z nukleární rodiny přitom byl terminologicky odlišen od vzdálenějších příbuzných a termíny pro bližší a vzdálenější příbuzné nebylo možné zaměnit. Všechny tyto rysy přitom odpovídají právě klíčové roli nukleární rodiny a preferenci neolokality.

³⁷ Informátorka Kateřina Králiková, nar. 1927; Mikulov, 10. 5. 2009.

Pokud bychom měli na popsanou příbuzenskou terminologii použít zmíněné klasifikace amerických antropologů, mohli bychom ji zařadit do kategorie *lineární* (Lowie, 1928), protože se v ní odlišují rodiče a jejich sourozenci, ale pro všechny kolaterály (FB, MB, FZ, MZ) se používá stejný termín odlišený pouze genderem (*strýc a teta*), nebo jako *esky máčkou* (Murdock, 1949). V tomto ohledu Murdockově klasifikaci plně odpovídá i typ sociální organizace, který se vyznačoval bilaterálním příbuzenstvím, monogamním manželstvím, převahou nukleárních rodinných domácností a bilaterální extenzí incestního tabu (zapovězenými manželskými partnery byli první bratřenci, ať už paralelní, nebo křížoví). Je-li tomu podle Murdocka (1949, s. 147, 152–153) tak, že existence izolovaných nukleárních rodin, monogamie a neolokální rezidence bývají asociovány s lineární terminologií, pak vojvodovská příbuzenská terminologie tuto asociaci jednoznačně potvrzuje. Nepotvrdil se ovšem Murdockův (1949, s. 158–162) předpoklad, že endogamní sebereprodukující se skupiny (za niž by bylo možné Vojvodovo považovat) mají tendenci ke generační terminologii v generaci Ega, v níž jsou obvykle bratřenci a sestřenice označováni stejnými termíny jako sourozenci.

Druhý závěr potvrzuje tezi, že příbuzenská terminologie tvoří konzervativní a starobylou vrstvu jazyka, která patří k základnímu slovnímu fondu a příliš nepodléhá vnějším vlivům (srov. Sochová, 1976). Předkové obyvatel bulharského Vojvodova opustili české země v 1. třetině 19. století, do roku 1900 žili v multietnickém Banátu, kde se jako úřední jazyk vystřídal němčina a maďarština, přičemž obyvatelé českých vesnic se v každodenním styku setkávali také s rumunštinou, srbštinou či slovenštinou. Na slovní fond z oblasti příbuzenské terminologie však tyto jazyky prakticky neměly vliv. Utěšený (1962, 1964, s. 29–31), který v rumunském Banátu zkoumal vliv okolních jazyků na češtinu, uváděl, že přejímkami byly nejvíce zasaženy oblasti spojené s technologií a průmyslem, přičemž nejvíce ovlivňovaly dospělé muže, kteří odcházeli za prací do měst a byli vystaveni jinojazyčným vlivům. Naproti tomu příbuzenská terminologie se používá většinou ve sféře rodiny a domácnosti, případně v okruhu nositelů stejného jazyka, a tak byly jazykové vlivy okolních společností v této sféře minimální.

Ani druhotná emigrace z Banátu do Bulharska, která přinesla dalších padesát let v jinojazyčném prostředí, nezanechala na pojmenovávání příbuzenských vztahů ve sledovaném společenství výraznou stopu. Ve vojvodovském materiálu jsem v oblasti příbuzenské terminologie zaznamenala v podstatě jen jedinou přejímkou z bulharštiny, a to termín *číča* (z bulh. чичо – strýc z otcovy strany). Ten se ve Vojvodovu běžně používal, používali jej také „staří Vojvodovčané“ po přesídlení do Československa, u generace jejich dětí však jeho používání již mizí. Zároveň je třeba uvést, že Vojvodovčané sice přejali termín *číča*, používali ho však ve významu bilaterálním, tedy pro strýce z otcovy (FB) i matčiny (MB) strany. Nepřejali tedy *émický koncept* strýce z otcovy strany zahrnující odlišování patrilaterální a matrilaterální strany příbuzenstva. To znamená, že (pokud jde o oblast příbuzenství) jejich myšlenkový svět nebyl světem okolního obyvatelstva příliš ovlivněn. Stejně tak zůstala vojvodovská čeština neovlivněna například bohatou bulharskou terminologií pro afinní příbuzné či rozlišováním termínů pro sourozence podle vzájemného stáří (srov. Холиолчев – Младенов – Радева, 2012). Přitom je zřejmé, že vojvodovští Češi bulharskou příbuzenskou terminologii znali a dokázali ji adekvátně používat.

Kromě konzervativnosti příbuzenské terminologie lze tuto výraznou kontinuitu přičíst také určité uzavřenosti českých enkláv v jihovýchodní Evropě, která se projevovala i na jiných úrovních. Blanár (1951, 1953) v této souvislosti poukazuje především na fakt, že se jednalo o kompaktní osídlení, jehož převažující způsob života (zemědělství) umožňoval relativní odolnost vůči vnějším jazykovým vlivům, ve srovnání například s městskými obyvateli. Relativní početnost tohoto vesnického společenství a jistá míra autonomní správy věcí veřejných i ekonomické soběstačnosti by tuto interpretaci mohly potvrdit, byť je třeba připomenout, že většina vojvodovských dívek v rané dospělosti pravidelně sloužila ve městě (srov. Budilová, 2008). Výraznou roli v udržení češtiny zde však nepochybně sehrála protestantská víra, která přispívala k vyloučenosti a izolovanosti vojvodovského lokálního společenství (Budilová – Jakoubek, 2017). Sdílená konfese a kulturní odlišnost od okolního obyvatelstva rovněž vedly k vysoké míře endogamie tohoto lokálního společenství (srov. Jakoubková Budilová, 2020a), což mohlo k jazykové uzavřenosti také přispívat.

Po reemigraci do Československa se tedy příbuzenská terminologie Čechů z Vojvodova výrazněji nelišila od okolního obyvatelstva. Kromě již zmiňované přejímky z bulharštiny, termínu *čiča*, se odlišovala spíše absencí některých českých příbuzenských termínů (*tchyně*, *tchán*, *švagr*, *švagrová*, *snacha*, *neteř*, *synovec*). Rozdíly se objevovaly také u kolaterálních příbuzných v generaci Ega, například v používání číslovek *první*, *druzí*, *třetí bratrance/sestřenice* pro odlišení genealogické vzdálenosti. Za největší rozdíl bylo považováno přetrvávající vykání rodičům a všem příbuzným starší generace u vojvodovských Čechů. To, že vykání rodičům v novoosídleneckých vesnicích jižní Moravy v poválečném období údiv, bylo však možná dáno spíše tím, že okolní obyvatelstvo bylo tvořeno přesídlenci z různých částí republiky, bez pevné vazby na tradiční vesnická společenství.³⁸ V jiných částech českých zemí se vykání starší generaci udrželo také až do 60. a 70. let 20. století.

Vykání rodičům ve Vojvodovu a ještě přinejmenším v další generaci po přesídlení do Československa nepochybně souviselo s úctou ke starší generaci a odráželo sociální hierarchii v daném společenství. Je možné si povšimnout, že toto oslovení v daném společenství fungovalo v době, kdy se úcta ke starší generaci projevovala mimo jiné v nezbytnosti získání rodičovského požehnání pro uzavření sňatku. Role rodičů a starších příbuzných byla pro volbu manželského partnera klíčová: ve vojvodovském společenství před reemigrací byla totiž značná část sňatků dohodnutá (srov. Budilová, 2011). Dohodnuté sňatky měly v uzavřeném vesnickém společenství své pevné místo – zajišťovaly nejen náboženskou endogamii (Jakoubková Budilová, 2020a), ale také adekvátní ekonomické zajištění manželů a téměř univerzální rozšíření manželství. Vykání starším tak mohlo rezonovat s tradičním výběrem manželského partnera v rámci hierarchické, kolektivistické komunity (srov. Tahir, 2021). S postupným nahrazováním těchto kulturních vzorců autonomní, individuální volbou a určitou individualizací a atomizací rodiny ve 2. polovině 20. století postupně zaniká také vykání rodičům.

³⁸ Za tento postřeh děkuji anonymnímu recenzentovi.

Tabulka 1: Shrnutí české příbuzenské terminologie používané ve Vojvodovu

Primární příbuzní (nukleární rodina)	<i>otec (táta), matka (máma, maminka), bratr, sestra, manžel (muž), manželka (žena), syn, dcera (céra)</i>
Lineární příbuzní	<i>babička (bába), dědeček (d'ěda)</i>
Kolaterální příbuzní – 1. ascendenční generace	<i>strýc (strejček), teta, čiča (z bulharštiny)</i>
Kolaterální příbuzní generace Ega	<i>bratrance/sestřenice (první, druzí, třetí)</i>
Kolaterální příbuzní – 1. descendenční generace	–
Afinní příbuzní – 1. ascendenční generace	<i>pantáta, panímáma</i>
Afinní příbuzní – generace Ega	<i>nevěsta</i>
Afinní příbuzní – 1. descendenční generace	<i>nevěsta</i>

Zdroj financování

Tento text vyšel s podporou projektu Kulturní dědictví ve vylidňujících se oblastech Evropy / Heritage in Depopulated European Areas (HerInDep, No. 9F23001), The Joint Programming Initiative on Cultural Heritage and Global Change (JPI CH).

LITERATURA

- BLANÁR, V. (1951): Vplyv bulharčiny na jazyky Slovákov a Čechov v Bulharsku. In: J. Stanislav – Š. Peciar (eds.), *Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení*, 5. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení, s. 97–122.
- BLANÁR, V. (1953): Vývin jazyka slovenskej a českej menšiny v Bulharsku. *Slavia*, 22, s. 195–205.
- BOTÍK, J. (2005): Česi a Slováci v bulharskom Vojvodove. In: *Ročenka Spolku Slovákov z Bulharska*. Bratislava: Spolok Slovákov z Bulharska, s. 33–38.
- BUDILOVÁ, L. (2008): Některé aspekty příbuzenství a sňatkových vzorců u „vojvodovských Čechů“. *Český lid*, 95 (2), s. 127–142.
- BUDILOVÁ, L. J. (2011): *Dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenovávání u bulharských Čechů v letech 1900–1950*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BUDILOVÁ, L. J. (2012a): Ať se neztratí jméno: Jména a pojmenovávání u bulharských Čechů. *Český lid*, 99 (4), s. 407–425.
- BUDILOVÁ, L. J. (2012b): Původ, význam a používání přezdivek u bulharských Čechů. *Anthropologia Integra*, 3 (1), s. 51–59. <https://doi.org/10.5817/AI2012-1-51>
- BUDILOVÁ, L. J. – JAKOUBEK, M. (2017): *Bulgarian Protestants and the Czech Village of Vojvodovo*. Sofia: New Bulgarian University.
- CAMPBELL, J. K. (1964): *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. New York: Oxford University Press.
- CARSTEN, J. (ed.) (2000): *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GIFFORD, E. W. (1940): A problem in kinship terminology. *American Anthropologist*, 42 (2), s. 190–194. <https://doi.org/10.1525/aa.1940.42.2.02a00020>
- GOODENOUGH, W. H. (1965): Yankee kinship terminology: A problem in componential analysis. *American Anthropologist*, 67 (5), s. 259–287. <https://doi.org/10.1525/aa.1965.67.5.02a00820>
- HOLY, L. (1996): *Anthropological Perspectives on Kinship*. London: Pluto Press.
- JAKOUBEK, M. (2008): Dějiny Vojvodova očima jeho obyvatelky: Edice Historyje rodu Čížkových a Karbulových Barbory Čížkové. *Český lid*, 95 (4), s. 383–399.
- JAKOUBEK, M. (2010a): *Vojvodovo: Etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

- JAKOUBEK, M. (2010b): From believers to compatriots: the case of Voyvodovo, a 'Czech' village in Bulgaria. *Nations and Nationalism*, 16 (4), s. 675–695. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2010.00452.x>
- JAKOUBEK, M. (2010c): Vojvodovští Češi očima svých sousedů. *Český lid*, 97 (3), s. 281–299.
- JAKOUBEK, M. (2010d): Sesek – zapomenutá česká obec v Bulharsku. *Český lid*, 97 (2), s. 35–50.
- JAKOUBEK, M. (2010e): Kniha pamětní Tomše Hřůzy, žitele Vojvodofského. *Lidé města*, 1 (12), s. 147–178.
- JAKOUBEK, M. (2011): *Vojvodovo: kus česko-bulharské historie: Tentokrát převážně očima jeho obyvatel*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- JAKOUBEK, M. (2013): *Vojvodovo: identity, tradice a výzkum*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- JAKOUBEK, M. (2017): Rekonceptualizace založení a osídlení Vojvodova – od monogeneze k polygenезi, od lokalit k sítím (Na příkladu rodiny Pappových). *Porta Balkanica*, 9 (1–2), s. 29–38.
- JAKOUBEK, M. (2018): On the process of national indifferenciation: the case of Bulgarian 'Czechs'. *Nations and Nationalism*, 24 (2), s. 369–389. <https://doi.org/10.1111/nana.12381>
- JAKOUBEK, M. (2021a): „V Bulharsku nám s hrdostí říkali ‚Češi‘, tady s pohrdáním ‚Bulhaři‘“: Obyvatelé Vojvodova v Bulharsku a na jižní Moravě. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- JAKOUBEK, M. (2021b): National indifference in post-Ottoman space: A case from Northwest Bulgaria. *Nationalities Papers*, 52 (2), s. 395–413. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.5>
- JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, L. (2017): Patriarchát na Balkáně – dominantní ideologie nebo škála možností? (Na příkladu Vojvodova, obce Čechů a Slováků v Bulharsku). *Sociológia*, 49 (4), s. 405–426.
- JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, L. (2020a): Endogamy between ethnicity and religion: Marriage and boundary construction in Vojvodovo (Bulgaria), 1900–1950. *The History of the Family*, 25 (1), s. 46–69. <https://doi.org/10.1080/1081602X.2019.1641132>
- JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, L. (2020b): Bilateral kinship and biogenetic substance in the Balkans: The case of Vojvodovo, Bulgaria (1900–1950). *Ethnologica Slovaca et Slavica*, 41, s. 27–50.
- KROEBER, A. L. (1909): Classificatory systems of relationship. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 39, s. 77–84. <https://doi.org/10.2307/2843284>
- LOWIE, R. H. (1928): A note on relationship terminologies. *American Anthropologist*, 30 (2), s. 263–267. <https://doi.org/10.1525/aa.1928.30.2.02a00060>
- LOWIE, R. H. (1929): Relationship terms. In: *The Encyclopaedia Britannica*, 19. Fourteenth edition. London: The Encyclopaedia Britannica Company, s. 84–89.
- MACHEK, V. (1997): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: NLN.
- MORGAN, L. H. (1870): *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*. Washington: Smithsonian Institution.
- MURDOCK, G. P. (1949): *Social Structure*. New York: The Free Press.
- MURPHY, R. F. (1998): *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NĚMEC, I., A KOL. (1980): *Slova a dějiny*. Praha: Academia.
- RIVERS, W. H. R. (1914): *Kinship and Social Organization*. London: Constabel & Co.
- SAPIR, E. (1916): Terms of relationship and the levirate. *American Anthropologist*, 18 (3), s. 327–337. <https://doi.org/10.1525/aa.1916.18.3.02a00030>
- SHAPIRO, W. (2015): Not “from the natives’ point of view”: Why the new kinship studies need the old kinship terminologies. *Anthropos*, 110 (1), s. 1–13. <https://doi.org/10.5771/0257-9774-2015-1-1>
- SCHEFFLER, H. W. (1972): Kinship semantics. *Annual Review of Anthropology*, 1, s. 309–328. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.01.100172.001521>
- SCHUEFLER, V. – SKALNÍKOVÁ, O. (1962): Hmotná a duchovní kultura (Kultura rumunských Čechů). *Český lid*, 49 (4), s. 145–160.
- SCHNEIDER, D. M. (1965): American kin terms and terms for kinsmen: A critique of Goodenough’s componential analysis of Yankee kinship terminology. *American Anthropologist*, 67 (5), s. 288–308. <https://doi.org/10.1525/aa.1965.67.5.02a00830>
- SCHNEIDER, D. M. (1980 [1968]): *American Kinship: A Cultural Account*. Chicago: The University of Chicago Press.

- SCHNEIDER, D. M. (1984): *A Critique of the Study of Kinship*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- SKALNÍKOVÁ, O. – SCHEUFLER, V. (1963): Základy hmotné a duchovní kultury českých kovozemědělských obcí v rumunském Banátě. *Český lid*, 50 (6), s. 332–342.
- SOCHOVÁ, Z. (1976): Specifické rysy českého a slovenského příbuzenského názvosloví. *Naše řeč*, 59 (5), s. 269–271.
- ŠAUR, V. (1975): *Etymologie slovanských příbuzenských termínů*. Praha: Academia.
- TAHIR, N. (2021): Understanding arranged marriage: An unbiased analysis of a traditional marital institution. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 35 (1), s. 1–20. <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebab005>
- UTĚŠENÝ, S. (1962): O jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu. *Český lid*, 49 (5), s. 201–209.
- UTĚŠENÝ, S. (1964): Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, 51 (1), s. 27–32.
- UTĚŠENÝ, S. (1980): Vlastníci, vlastňáci, vlastňata. *Naše řeč*, 63 (1), s. 55–56.

*

- КОНСТАНТИНОВ, Д. (1958): *Гражданско състояние*. София: Държавно издателство „Наука и изкуство“.
- ХОЛИОЛЧЕВ, Х. – МЛАДЕНОВ, М. – РАДЕВА, Л. (2012): *Българска семейно-родова лексика: Енциклопедичен речник*. София: Изток – Запад.
- ЯКОУБЕК, М. (2016): *Војводово: Историјата на едно чешко село в Българија през погледа (не само) на неговите жители*. София: Парадигма.

Lenka Jakoubková Budilová
Fakulta humanitních studií UK
Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8 – Libeň

Ústav etnologie FF UK
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
lenka.jakoubkovabudilova@ff.cuni.cz

Tento článek je volně přístupný na základě licence *Creative Commons Uved'te původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence*, která umožňuje používání, šíření a reprodukci článku za podmínky, že původní článek bude řádně citován. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.cs>